

انشارات دانشگاه شیر

ایران و حقوق بین الملل

خلیج فارس

دکتر فلامعلی ناسمی

استاد دانشکده حقوق دانشگاه شیر

فهرست مطالب

پیشگفتار	۹
فصل اول: جایگاه ایران در سیر تحول حقوق بین الملل	۱۳
۱.۱. نقش ایران در شکل‌گیری سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی	۱۴
۱.۱.۱. ایران و جامعه ملل	۱۵
۱.۱.۲. ایران و سازمان ملل متحد	۱۹
۱.۱.۳. مشارکت ایران در تأسیس و فعالیت مؤسسات تخصصی ملل متحد	۲۶
۱.۱.۴. مشارکت ایران در تأسیس و فعالیت سازمان‌های منطقه‌ای	۲۹
۱.۱.۵. ایران و مشارکت در شکل‌گیری ابتکارات و اسناد بین‌المللی	۳۲
۲.۱. رویکرد ایرانی به حقوق بین‌الملل	۳۶
۱.۲.۱. ویژگی‌ها و محورهای رویکرد ایرانی به حقوق بین‌الملل	۳۸
اول. اصل عدالت در روابط بین‌المللی	۳۸
دوم. حمایت از مستضعفین و جنبش‌های آزادی‌بخش	۳۹
سوم. مقابله با یک‌جانبه‌گرایی	۴۰
چهارم. صلح مبتنی بر عدالت	۴۱
پنجم. نفی سلطه‌پذیری و وابستگی به قدرت‌های جهانی	۴۳
ششم. واقع‌گرایی تاکتیکی در سیاست خارجی	۴۴
هفتم. رهیافت اسلامی و نگرش ایرانی به حقوق بین‌الملل	۴۴
هشتم. ایران و رویکرد جهان سوم به حقوق بین‌الملل	۴۷
۲.۲.۱. ترویج و آموزش حقوق بین‌الملل در ایران	۴۹

۵۷	فصل دوم: جایگاه حقوق بین‌الملل در نظام حقوقی ایران
۵۸	۱.۲. رابطه حقوق داخلی و حقوق بین‌الملل و رویکرد ایران
۶۳	۲.۲. جایگاه معاهدات در حقوق ایران
۶۶	۱.۲.۲. دولت
۶۷	اول. توافق حقوقی تشریفاتی
۷۱	دوم. توافق حقوقی ساده
۷۲	سوم. توافق نزاکتی
۷۲	چهارم. قواعد مشترک
۷۴	۲.۲.۲. مجلس
۷۶	۳.۲.۲. شورای نگهبان
۸۵	اول. مغایرت با قانون اساسی
۸۶	الف) لزوم تصویب اصل یک معاهده و فرعیات آن در مجلس
۹۵	ب) لزوم تکمیل بودن مدارک
۹۸	دوم. مغایرت با موازین شرع
۹۹	الف) توصیف غیرشرعی
۹۹	ب) عدم اعتبار قضای غیراسلامی، قوانین و آیین دادرسی بیگانگان
۱۰۳	ج) عدم مغایرت برخی معاهدات معاضدت و استرداد
۱۰۷	۳.۲. اجرای معاهدات در نظام حقوقی ایران
۱۰۸	۱.۳.۲. نظام حقوقی ایران و تعهد اجرای معاهدات در سطح ملی
۱۰۹	۲.۳.۲. اجرای معاهدات بین‌المللی در محاکم دادگستری در ایران
۱۱۳	۳.۳.۲. اجرای موقت معاهدات در ایران و جایگاه شورای عالی امنیت ملی
۱۱۸	۴.۲. جایگاه عرف بین‌المللی و اصول کلی حقوق در نظام حقوقی ایران
۱۱۹	۱.۴.۲. جایگاه قواعد عرفی و رویکرد ایران
۱۲۴	۲.۴.۲. جایگاه اصول کلی حقوقی و رویکرد ایران

فصل سوم: مسائل روز و چالش‌های حقوقی بین‌المللی ایران.....	۱۲۹
۱.۳. ایران و انرژی هسته‌ای: پیامدها و چالش‌های حقوقی بین‌المللی.....	۱۳۰
۱.۱.۳. تعهدات و حقوق ایران ناشی از معاهده منع گسترش ۱۹۶۸.....	۱۳۵
۲.۱.۳. غنی‌سازی و برنامه صلح‌آمیز هسته‌ای ایران.....	۱۴۱
۲.۳. ایران و مخاصمات مسلحانه در منطقه.....	۱۴۳
۱.۲.۳. جنگ ایران و عراق.....	۱۴۴
اول. پیشینه اختلافات مرزی ایران و عراق.....	۱۴۵
دوم. شروع جنگ عراق علیه ایران.....	۱۴۶
الف) شروع جنگ عراق علیه ایران: وقایع و مستندات.....	۱۴۸
ب) موضع سازمان ملل متحد در قبال شروع جنگ.....	۱۵۲
ج) تعقیب متجاوز و ادامه دفاع ایران پس از پیروزی ۱۳۶۱ (۱۹۸۲).....	۱۵۳
د) خاتمه جنگ و تبیین موضع ایران.....	۱۵۷
سوم. رفتار ایران و عراق در جنگ از منظر حقوق بشردوستانه.....	۱۶۱
الف) بمباران شهرها و اماکن غیرنظامی.....	۱۶۲
ب) کاربرد سلاح‌های شیمیایی در جنگ.....	۱۶۳
ج) حمله به کشتی‌های تجاری بی‌طرف.....	۱۶۵
د) رفتار با اسیران جنگی.....	۱۶۶
۲.۲.۳. ایران و جنگ اول خلیج فارس (جنگ عراق علیه کویت).....	۱۶۷
۳.۲.۳. مبارزه با تروریسم و مخاصمات منطقه‌ای.....	۱۶۹
اول. مبارزه با تروریسم و حضور ایران در سوریه.....	۱۶۹
دوم. ایران و مبارزه با تروریسم تکفیری در عراق.....	۱۷۴
سوم. وضعیت افغانستان و جمهوری اسلامی ایران.....	۱۷۶
چهارم. ایران و مسئله فلسطین.....	۱۷۷
الف) حق تعیین سرنوشت مردم فلسطین مبنای مقاومت.....	۱۸۰
ب) مواضع ایران.....	۱۸۳
۳.۳. ایران و راهبرد حقوق بشر.....	۱۸۴

- ۱.۳.۳. رویکرد قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در موضوع حقوق بشر ۱۸۶
- ۲.۳.۳. تعهدات بین‌المللی حقوق بشری جمهوری اسلامی ایران ۱۸۸
- ۳.۳.۳. چالش‌های ناشی از عملکرد سازمان‌های بین‌المللی ۱۹۰
- ۴.۳.۳. چالش‌های ناشی از عملکرد دولت‌های غربی (چالش سیاسی) ۱۹۱
- ۵.۳.۳. چالش‌های مربوط به رویکرد و عملکرد جمهوری اسلامی ایران ۱۹۲
- اول. تعارض قوانین ایران و مقررات حقوق بشری ۱۹۳
- دوم. چالش‌های ناشی از رویکرد و حکمرانی مسئله حقوق بشر ۱۹۶
- سوم. راهبردها و پیشنهادهای ۱۹۷
- ۴.۳.۴. ایران و حقوق دریاهای ۲۰۰
- ۱.۴.۳. ایران و کنوانسیون‌های حقوق دریاهای ۲۰۰
- اول. مشارکت در کنفرانس حقوق دریاهای ۱۹۵۸ ۲۰۰
- دوم. مشارکت در کنفرانس حقوق دریاهای ۱۹۸۲ ۲۰۱
- سوم. دلایل عدم عضویت ایران ۲۰۴
- ۲.۴.۳. خلیج فارس و دریای عمان ۲۰۵
- ۳.۴.۳. جزایر سه‌گانه: شرح ماجرا ۲۱۱
- اول. ادله ایران ۲۱۶
- الف) اعمال مستمر حاکمیت ۲۱۶
- ب) گزارش‌های رسمی و غیررسمی ۲۱۸
- ج) نقشه‌های رسمی و غیررسمی ۲۱۹
- د) اقدامات حاکمیتی در جزایر و شناسایی دولت ایران به عنوان دولت حاکم ۲۲۱
- دوم. ادله انگلیس ۲۲۲
- الف) نظریه مسئولیت مشترک و مالکیت مشاع ۲۲۳
- ب) نظریه تصرف مال بلاصاحب ۲۲۶
- ج) نظریه مرور زمان ۲۲۷
- سوم. تفاهم‌نامه ۱۹۷۱ ۲۲۷
- ۴.۴.۳. دریای خزر ۲۲۸
- ۵.۳. ایران و حقوق بین‌الملل کیفری ۲۳۲

۲۳۵.....	۱.۵.۳. دلایل عدم الحاق به اساسنامه رم
۲۳۵.....	اول. ناهمخوانی نظام مجازات‌ها
۲۳۹.....	دوم. امکان سواستفاده از سازوکارهای دیوان
۲۴۱.....	۲.۵.۳. دلایل الحاق به اساسنامه رم
۲۴۲.....	اول. وجود تعهدات بین‌المللی کنونی
۲۴۳.....	دوم. امکان اثرگذاری در فرایندهای دیوان
۲۴۴.....	۳.۵.۳. جرم‌انگاری داخلی جنایات بین‌المللی
۲۴۹.....	۶.۲. ایران و شیوه‌های حقوقی حل و فصل اختلافات بین‌المللی
۲۴۹.....	۱.۶.۳. دعاوی ایران نزد دیوان بین‌المللی دادگستری
۲۶۲.....	۲.۶.۳. ایران و داوری بین‌المللی
۲۶۳.....	اول. میانی قانونی
۲۶۶.....	دوم. دیوان داوری دعاوی ایران- آمریکا
۲۶۸.....	الف) صلاحیت موضوعی و شخصی دیوان
۲۶۸.....	ب) استثنائات صلاحیت موضوعی دیوان
۲۶۹.....	ج) صلاحیت زمانی
۲۶۹.....	د) گزارش رسیدگی دیوان و ارزیابی عملکرد آن
۲۷۰.....	سوم. نهادهای داوری بین‌المللی سازمانی در ایران
۲۷۱.....	الف) مرکز داوری اتاق بازرگانی ایران
۲۷۱.....	ب) مرکز منطقه‌ای داوری در تهران
۲۷۳.....	نتیجه‌گیری
۲۸۳.....	فهرست منابع

پیشگفتار

ایران، کشوری با پیشینه ممتاز تاریخی و موقعیت جغرافیایی - سیاسی ویژه، همواره با تنش ها و چالش‌های خارجی درگیر بوده است و پس از دوره نادرشاه افشار که با اقتدار، سرزمین ایران را در قالب جغرافیای فلات ایران منسجم نمود با جنگ‌ها، تنش‌ها و مزاحمت‌های خارجی روبرو بود که به تدریج با نقشه و جایگاه کنونی استقرار پیدا کرد؛ نتیجه این وضعیت این است که می‌توان گفت، همواره به تعبیر امروزی، مسائل بین‌المللی در دستور کار حکومت‌ها و حاکمان ایرانی قرار داشته است. این مسائل در گذشته به اختلافات مرزی و تصرف سرزمین‌ها و گرفتن خراج و اموری از این دست محدود بود؛ ولی در جهان امروز به قلمروی گسترده، سرایت پیدا کرده است؛ از نحوه زیست انسان‌ها تا شیوه حکومت‌داری و تعامل حکومت‌ها با مردمان سرزمین خود و اتباع بیگانه، مهاجرت و پناهندگی، محیط زیست و منابع طبیعی و صدها مسئله دیگر، همه از مصادیق امور بین‌المللی شده‌اند. در پاسخ به نیاز ساماندهی و مدیریت این امور، سازمان‌های بین‌المللی با مشارکت دولت‌ها صورت گرفته و شریک حاکمیت آنان شده‌اند؛ از این فراتر در مواردی، تشکلهایی به نام سازمان‌های غیردولتی با مشارکت مردم و نه دولت‌ها شکل گرفته و بخشی از این امور بین‌المللی را مدیریت می‌نمایند. در این بستر و با این همه مسائل و چالش‌های جهان امروز در روابط بین دولت‌ها و جوامع بشری «حقوق بین‌الملل» به‌منابه شاخه‌ای از علم حقوق در پی انتظام بخشی و قاعده‌مند ساختن روابط بین دولت‌ها و مسائل بین‌المللی ناشی از آن است؛ از آنجا که حقوق بین‌الملل با تفاهم ناشی از اراده دولت‌ها شکل می‌گیرد و اجرای آن نیز تحت تأثیر قدرت و نفوذ دولت‌ها است، نمی‌توان توقع داشت که جامعه بین‌المللی دولت‌ها، صرفاً مبتنی بر نظم حقوقی و حاکمیت قانون

باشد؛ بلکه دولت‌ها، هم سازنده قواعد هستند و هم اجراکننده این قواعد؛ در نتیجه این فرایند یک نظم و ساختار ناقص را به وجود آورده است؛ باوجود این حقوق بین‌الملل با همه کاستی‌ها و ناتوانی‌هایش برای کشوری مستقل و خواهان نظم و صلح عادلانه در جهان و اطراف خود؛ همچون ایران، فرصت و زبان مشترکی است تا بتواند سخن خویش را در جهان طرح نماید و در قالب گفت‌وگو و مذاکره با دیگران از حقوق قانونی و منافع ملی خود، دفاع نماید؛ از این رو عبارت «ایران و حقوق بین‌الملل» که نام این اثر است بر این پیش‌فرض استوار است که ایران با همه چالش‌ها و تنش‌های خود در دنیای امروز و با وجود همه کاستی‌ها و ضعف‌های حقوق بین‌الملل به این ظرفیت و سازوکار برای حل معضلات و مشکلات بین‌المللی خویش نیازمند است. این نیز بدیهی است که در کنار رویکرد مثبت به حقوق بین‌الملل و بهره‌گیری از ظرفیت‌های آن، تقویت بنیادهای قدرت اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و نظامی ایران نیز ضروری و واجب است که تلفیق این قدرت با بهره‌گیری از زبان مشترک حقوق بین‌الملل در روابط بین‌المللی است که به کاهش مشکلات و حل و فصل چالش‌های بین‌المللی کشور کمک می‌کند. کتاب «ایران و حقوق بین‌الملل» بر پایه دو عامل مهم فکری و عملی شکل گرفته است: یکی ظرفیت‌های حقوق بین‌الملل به‌مثابه قواعد و زبان مشترک برای ساماندهی امور بین‌المللی و دیگری ویژگی‌ها و ظرفیت‌های ملی و بین‌المللی ایران؛ از قبیل اصالت و تاریخ ملی ایرانیان، استقلال خواهی، نفی سلطه‌گری و سلطه‌پذیری، حمایت از ملل مستضعف و تحت ستم، روح تعاون و نوع‌دوستی ایرانیان که عناصر قدرت جامعه ایرانی است و با وقوع انقلاب اسلامی و تغییر بنیادین در جامعه و نظام سیاسی، این مؤلفه‌ها عمیق‌تر و تقویت شده است.

در این چارچوب، کتاب پیش‌رو در سه فصل سامان یافته است: در فصل اول از مشارکت ایران در نهادهای بین‌المللی و نقش آن در جریان ایجاد و اجرای قواعد بین‌المللی سخن گفته‌ایم؛ سپس «نگرش ایرانی به حقوق بین‌الملل» طرح شده و ضرورت تنظیم راهبرد ملی در زمینه حقوق بین‌الملل تبیین شده است. این قسمت در نگاه نویسنده، هسته مرکزی کتاب است که اسناد به آن در بخش‌های دیگر نیز مشهود است؛ در فصل

دوم به جایگاه حقوق بین‌الملل در حقوق داخلی ایران بحث شده است. با وجود تمرکز این فصل بر جایگاه معاهدات در حقوق ایران از نقش اصول کلی و عرف بین‌المللی نیز غفلت نشده است؛ ضمن اینکه از نقش شورای عالی امنیت در پذیرش و اجرای معاهدات به عنوان نهادی نوپا و بسیار تأثیرگذار در این حوزه نیز سخن گفته‌ایم و در فصل سوم مسائل و چالش‌های روز ایران در امور بین‌المللی موضوع بحث است و مواضع جمهوری اسلامی ایران از منظر حقوق بین‌الملل نیز در این قلمرو ارزیابی شده است.

از آنجا که عنوان «ایران و حقوق بین‌الملل» در سرفصل‌های جدید رشته حقوق بین‌الملل مقطع کارشناسی ارشد اضافه شده، عناوین و محورهای این کتاب هماهنگ با سرفصل مزبور تنظیم شده است؛ به همین دلیل در تنظیم و نگارش مباحث کتاب نیز سعی شده است ویژگی آموزشی کتاب از جنبه سطح مطالب کتاب، بیان روان و ساده و بالاخره حجم مطالب نیز در حد امکان رعایت گردد. همین ویژگی اثر باعث شد که در بررسی و نگارش مباحث از شرح و تفصیل طولانی و دقیق‌تر پرهیز شود و در فصل سوم از درج همه مسائل و چالش‌های بین‌المللی ایران خودداری و به صورت گزینشی، محورهای و عناوین مهمتر انتخاب گردد.

این کتاب تلاشی صادقانه برای طرح مباحثی راجع به یک موضوع مهم و ضروری است که قطعاً خالی از کاستی نیست؛ از این رو در همین جا از اساتید معظم حقوق بین‌الملل و پژوهشگران جوان این حوزه، تقاضا دارد هرگونه نقد، پیشنهاد و نکات تکمیلی ناظر به مباحث و موضوع کتاب را درج نمایند.

در پایان از همکاری و مساعدت معاونت پژوهشی دانشکده حقوق، مدیریت انتشارات و معاونت پژوهشی دانشگاه قم در انتشار این اثر صمیمانه تشکر و قدردانی می‌نمایم.

غلامعلی قاسمی

استاد دانشکده حقوق دانشگاه قم